

râ, Hicr ve Cinâb mevkilerine yerleşti ve zamanla bölgedeki Kudâa kabilelerinin en güçlülerinden biri haline geldi. Başlıca alt kolları Benî Uzre, Benî Hâris, Benî Zinne, Benî Selâmân, Benî Muâviye ve Benî Vâil olup bunların en önemlisi Benî Uzre'dir. Câhiliye döneminde Sa'dü Hüzeymliler, diğer bazı Kudâa kabileleri gibi Dûmetül-cendel'de bulunan Ved putuna tapıyordu. Bununla birlikte Bizans'ın siyasî nüfuzu altına girmeleri sebebiyle Hıristiyanlığı kabul etmiş olmaları da muhtemeldir.

Sa'dü Hüzeym kabilesinin Kureyş'le ilişkisi, Mekke şehir devletinin kurucusu ve Hz. Peygamber'in dördüncü dedesi olan Kusay b. Kilâb'a kadar ulaşır. Sa'dü Hüzeym'in ve Benî Uzre'nin reisi Rebîa b. Harâm b. Zinne, Mekke'ye geldiğinde Kureyşli Kilâb b. Mürr'e'nin dul eşi ve Kusay'ın annesi Fâtıma bint Sa'd ile evlendi, üvey oğlu Kusay'ı da Vâdilkurâ ve Tebûk civarındaki Benî Uzre yurduna götürdü. Burada Fâtıma, Rebîa'dan Rizah adında bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Erişkin çağına geldikten sonra Mekke'ye dönerek Kureyş kabilesi nezdinde seçkin bir yer edinen Kusay, sidâne hizmetini sahlenebilmek için Huzâalılar'a karşı verdiği mücadelede Rizah'ı da yardıma çağırdı. Neticede ondan sağladığı 300 kişilik askerî destekle Mekke'nin idaresini ele geçirdi. Kureyş ile Sa'dü Hüzeym münasebetinin daha sonraki devirlerde devam ettiği görülmektedir. Zemzem Kuyusu'na sahip olma konusunda Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib ile diğer Kureyş soyluları arasında meydana gelen ihtilâfın halli için taraflar Sa'dü Hüzeym kâhinine gitmişlerdi.

Suriye topraklarının Bizans hâkimiyeti altında olması dolayısıyla Sa'dü Hüzeym, bölgede yaşayan diğer Arap kabileleri gibi Müte Savaşı'nda müslümanların karşısında yer aldı. Hz. Peygamber bu kabilenin yaşadığı topraklara çeşitli zamanlarda askerî birlikler gönderdi. Bunlardan Amr b. Âs kumandasındaki birlik Zâtüsselâsil seriyesinde (8/629) Belf kabilesiyle beraber Benî Uzre'yi etkisiz hale getirdi. Bazı mensuplarının Tebûk Gazvesi sırasında (9/630) Resûl-i Ekrem'in huzuruna gelmesinin ardından Medine'ye bir heyet gönderen Sa'dü Hüzeym kabilesi (Zilhicce 9 / Mart 631), burada müslüman olan ve büyük itibar gören heyetin dönmesinden sonra İslâmiyet'i kabul etti.

Sa'dü Hüzeym 10. (632) yıldan itibaren başlayan ridde hareketlerine katıldı ve Hz. Peygamber'in bu kabileye âmil tayin ettiği Muâviye b. Fülân el-Vâbilî kendisine tâbi olanları da yanına alarak irtidad etti. İsyân

Üsâme b. Zeyd tarafından bastırıldı. Hulefâ-yi Râşidîn döneminde önemli bir rol üstlenmeyen Sa'dü Hüzeym, Hz. Ali – Muâviye b. Ebû Süfyân mücadelesinde Suriye'yi yurt edinen diğer kabileler gibi Muâviye tarafını tuttu. Bu kabileye mensup ünlü kişiler arasında Hz. Hüseyin'e ve Ehl-i beyt'e mersiye yazan Ca'fer b. Sürâka b. Kutbe ile Talk b. Mukanna' b. Sinân ve meşhur nesep âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin kendisinden rivayette bulunduğu Nehâr b. Evs b. Übeyr sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 3-4; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 750-751; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 124, 130-137; IV, 16-17, 272; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 83-84, 270, 329-333; II, 131, 160; Belâzürî, *Ensâb*, I, 18; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 124, 243; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 447-448; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem* (nşr. Cemâl Tulbe), Beyrut 1998, I, 32, 39; III, 24; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 153, 345; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 13; III, 343; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 282, 295; F. McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981, s. 102-103; W. M. Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1981, s. 106-108; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü' kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, IV, 248; İhsan en-Nas, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabîyye ensâbühâ ve a'lâmühâ*, Beyrut 1421/2000, II, 764-767, 778; Nadir Özkuyumcu, "Kelb", *DİA*, XXV, 203-204.

ADEM APAK

SAF

(الصَّف)

Namazda cemaatin
yan yana düzgün biçimde
sıralanmasını ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "sıralanmak, dizilmek; sıra, dizi, düzgün çizgi" anlamlarına gelen *saff* kelimesi fıkıhta cemaatle kılınan namazda cemaatin yan yana düzgün biçimde sıralanmasını ve bu şekilde oluşan sırayı ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime ile çoğulları (sâffât, sâffûn) ve aynı kökten türeyen *masfûfe* sözlük anlamlarında kullanılmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "sff" md.). Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tâhâ sûresinin 64. âyetinde geçen saf kelimesinin mâbed mânasında kullanılmış olabileceğini söyler. Bu yorum, İslâm'da ve diğer birçok dinde belirli ibadetlerin saf düzeni içinde eda edilmesine dayanır. Hadislerde saf kelimesi ve türevleri sözlük anlamı yanında terim anlamıyla da sıkça geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sff" md.).*

Fakihlerin çoğunluğuna göre, cemaatle kılınan namazda saf düzenine özen gösterilmesi ve namaza başlamadan önce imamın bu konuda uyarıda bulunması (Müslim, "Şalât", 124, 126) menduptur. Saf-la-

rın düzgün olmaması halinde namaz kılınanların kalplerinin ilâhî bir ceza olarak birbirinden soğuyacağını ve aralarının açılacağını bildiren hadislerin üslûbunu (Buhârî, "Ezân", 71; Müslim "Şalât", 62; Ebû Dâvûd, "Şalât", 93) ve sahâbenin bu konuda gösterdiği titizliği (Buhârî, "Ezân", 75) dikkate alan Buhârî ve İbn Hazm gibi âlimler namazda safların düzeltilmesinin vâcip olduğu sonucuna varmıştır. İbn Hazm bu vâcibe riayet etmeyen kimsenin namazının bâtil olacağı kanaatindeydi (*el-Muhalâ*, IV, 58).

Saf düzeninin sağlanması öncelikle safların tam olarak doldurulmasına bağlıdır. Nitekim Hz. Peygamber, "Ön safı tamamlayın, boşluk kalacaksa arkadaki safta kalın" buyurmuştur (Ebû Dâvûd, "Şalât", 93). Bazı hadislerdeki ifadelerden hareketle (Ebû Dâvûd, "Şalât", 98) ön saflardaki boşlukları doldurmak için arka safları yararak öne geçilebileceği belirtilmiştir. Süyûtî bu konuyu *Besû'l-kef fi itmâmî's-şaf* adlı bir risâlede ele almıştır. Cemaatin muntazam şekilde aynı hizada durması da saf düzeninin gereklerindedir. Bu hususta Resûl-i Ekrem şu uyarıda bulunmuştur: "Saflarınızı düz tutun, omuzlarınızı bir hizaya getirin, boşlukları kapatın, kardeşlerinize yumuşak davranın. Aranıza şeytanın girmesine fırsat verecek açıklık bırakmayın. Safı birleştiren kimseye Allah rahmetini erıştırir, birleştirmeyenden rahmetini keser" (Ebû Dâvûd, "Şalât", 93). Ebû Dâvûd, buradaki yumuşak davranma ifadesini herkesin omuzlarını biraz kısması suretiyle safa katılmak isteyene imkân verilmesi şeklinde açıklamıştır.

Resûl-i Ekrem'in konuya ilişkin uygulama ve açıklamalarından hareketle fıkıh âlimleri imamın arkasında önce yetişkin erkeklerin, sonra çocukların, sonra kadınların yer alacağını belirtmiştir. İmamın arkasında tek kişi namaz kılacaksa imamın sağ tarafında ve onu geçmeyecek şekilde durur; sol tarafında namaza durması âlimlerin çoğunluğuna göre mekruhtur, bazılarına göre ise namazı fâsîd kılan bir davranıştır. Ön saflarda yer bulamayan kimsenin arkada tek başına durmasının hükmü tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in safların arkasında tek başına namaz kılan bir adama namazını iade etmesini emrettiği yönündeki rivayete (Ebû Dâvûd, "Şalât", 99; Tirmizî, "Mevâkit", 56) dayanan Nehâî, Ve-kî b. Cerrâh, İbn Ebû Leylâ ve İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî gibi fakihler bu durumdaki kimsenin namazının fâsîd olduğunu söylemiştir. Mescide girdiği esnada Resûl-i Ekrem rûkûda olduğu için safların gerisinde

rûkûa varıp sonra safâ iltihak eden Ebû Bekre bu davranışını anlattığında Resûlullah'ın ona, "Allah şevkini arttırsın, fakat bir daha böyle yapma" dediğini (Buhârî, "Ezân", 114; Ebû Dâvûd, "Şalât", 100; Nesâî, "İmâme", 63; *Müsned*, V, 39, 42, 45) göz önüne alan Ebû Hanîfe, Mâlik, Evzâî ve Şâfiî gibi fakihler ise safın arkasında tek başına namaza duran kimsenin namazının sahih fakat mekruh olduğuna hükmetmiştir. Böyle bir durumla karşılaşan kimsenin imam rûkûa gidene kadar yanına birinin gelmesini beklemesi, gelmediği takdirde ön safı bulanlardan birini arkaya çekip onunla birlikte saf oluşturması önerilmiş olmakla birlikte bazı âlimler, günümüzde bu hükümler fazla bilinmediğinden arkaya çekilen kişinin namazının bozulma ihtimalinin yüksek olacağını, bu sebeple tek başına durmanın evlâ olduğunu söylemiştir.

Hadislerde ilk safın diğer saflardan daha faziletli olduğu (Buhârî, "Ezân", 9, 32; Müslim, "Şalât", 129), ilk safıta veya saflardakilerin Allah'ın rahmetine ve meleklerin duasına mazhar olacağı (İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 51; Ebû Dâvûd, "Şalât", 93) bildirilmiştir. Âlimlerin çoğuna göre ilk saftan maksat imamın arkasındaki sıradır; ancak bazı âlimler burada kastedilenin namaz mahalline ilk olarak varmak olduğunu söylemiştir. Buna göre camiye ve mescide önce giren kimse arka safıta da namaz kılsa sonradan gelen ve birinci safıta namaz kılan kimseden daha çok sevap kazanır. İlgili eserlerde, ilk saflarda bulunmaya gayret etmenin namaz ibadetini vaktinde yerine getirmek için camiye gitmekte acele ederek sorumluluk bilincini zinde tutmak, imama yakın bulunmak suretiyle okuyuşundan ve bilgisinden daha iyi yararlanmak gibi faydaları üzerinde de durulmuştur. Bazı araştırmacılar, ilk safların faziletiyle ilgili anlayışın müslüman toplumlarda mâbedlerin mimari tarzını etkilediğini ve ön saflarda daha çok cemaatin yer almasını sağlama amacıyla birçok caminin eninin daha uzun tutulduğunu belirtir. Kadınların erkeklerle aynı mekânda namaz kılması halinde arka safları tercih etmeleri tavsiye edilmiştir (Müslim, "Şalât", 132; Dârimî, "Şalât", 52; ayrıca bk. MUHÂZÂT).

Hız. Peygamber'in uygulamasını dikkate alan fakihler (meselâ bk. *el-Muvaţta*³, "Cenâ'iz", 14; Buhârî, "Cenâ'iz", 4, 60) cenaze namazında da saf düzenine riayet etmenin mendup olduğunu söylemiştir. Yine cenaze namazında üç saf cemaatin bulunduğu kişinin cennetlik olduğunu bildiren

hadis sebebiyle (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 39; Tirmizî, "Cenâ'iz", 40) cenaze namazı kılanların en az üç saf halinde durmaları mendup görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzîbü'l-luġa, "şff", md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şff", md.; *Müsned*, V, 39, 42, 45; İbn Hazm, *el-Muġhalâ* (nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1988, II, 372; IV, 58; Kâsânî, *Bedâ'î*³, I, 159; Nevvef, *Şerhu Müslim*, IV, 159; İbn Hacer el-Askalânî, *Fetġu'l-bârî* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 208, 210; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, Beyrut 1402/1982, I, 51; a.m.f., *Beştu'l-kef fi itmâmî's-şaf* (nşr. Hâlid Abdülkerîm - Abdülkâdir Ahmed Abdülkâdir), Küveyt 1407/1987; Buhûti, *Keşşafü'l-kırnâf*³, I, 328-329; Şevkânî, *Neylû'l-evlâr*, III, 212-216; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, İstanbul 1329, II, 235; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Camilerde İlk Saf ve Geniş Saf Hakkında", *KAM*, XI/2 (1982), s. 8-17; XI/3, s. 23-36; "Cenâ'iz", *Mv.F.*, XVI, 32; "Şaf", a.e., XXVII, 35-41.

SALEM ÖĞÜT

SAF SÜRESİ

(سورة الصف)

Kur'an-ı Kerim'in altmış birinci sûresi.

Medine döneminde Uhud Gazvesi'nden sonra inmiştir. Bazı rivayetlerde Mekke'de nâzil olduğu söyleniyorsa da (M. Tâhir İbn Âşûr, XXVIII, 153) sûre müfessirlerin çoğunluğunun kanaatini destekleyen bir içeriğe sahiptir. Adını müminlerin saf tutarak Allah yolunda savaştıklarını ifade eden 4. âyetteki "saff" kelimesinden alır. Havâriiler sûresi olarak da isimlendirilmiştir. On dört âyet olup fâsılası "ص، م، ن" harfleridir. Sûre bazı sahâbîlerin, amellerin hangisinin Allah katında daha değerli olduğunu bilmeleri halinde onu yerine getireceklerini söylemeleri üzerine nâzil olmuştur (Tirmizî, "Tefsîr", 61/1). Bununla bağ-

lantılı olarak, "Ey iman edenler! Yapmaya çağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" meâlindeki 2. âyetin nüzül sebebinin, Uhud Gazvesi sırasında müminler arasında yer alan bazı kimselerin bu konuda verdikleri sözde durmaması olduğu belirtilmiştir (Taberî, XXVIII, 106-107; Vâhidî, s. 334).

Müslümanlardan İslâmiyet'i yayma uğrunda daha çok fedakârlık isteyen ve gerçekleşmesi kesin olan zaferin yaklaştığını müjdeleyen sûrenin muhtevasını üç bölüm halinde özetlemek mümkündür. Kâinattaki her şeyin zât-ı ilâhiyyeyi yaratılmışlık özelliklerinden tenzih ettiğini, O'nun bütün emirleri ve işleri isabetli en yüce varlık olduğunu belirten girişten sonra birinci bölümde müminlere sözleriyle fillerinin tam bir uyum içinde bulunmadığı hususunda uyarı yapılır. Nüzûlüyle ilgili rivayetlerden anlaşıldığına göre bunun sebebi münafıkların problem çıkardığı Uhud Gazvesi'nde müslümanların yılgınlık göstermesi ve bir kısmının savaş disiplinine uymamasıdır. Bu kısmın son âyetinde Hz. Mûsâ'ya kavmi tarafından yapılan eziyet anlatılarak müslümanların da kendi peygamberlerini üzmemeleri gerektiğine işaret edilir (âyet: 2-5). İkinci bölümün ilk âyetinde, Meryem oğlu İsa'nın önceki ilâhî kitap olan Tevrat'ı tasdik ettiği ve kendisinden sonra gelecek olan Ahmed adındaki resulü müjdelediği belirtilerek üç semavî dinin sonuncusunun meşruiyeti vurgulanır. Ardından İslâm'a çağrıldığı halde olumlu cevap vermemekle kalmayıp Allah'ın hiçbir zaman sönmeyecek olan nurunu söndürmeye kalkışanların en büyük zalimler olduğu ifade edilir; bunlar istemese de Cenâb-ı Hakk'ın İslâmiyet'i bütün dinlerin üzerindeki yerini almasını sağlayacağı vurgulanır (âyet: 6-9). Sûrenin üçüncü bölümünde müminler cihada teşvik edilir. Burada, bağımsızlıklarını elde ederek bir sosyal düzen kuran müslümanların malları ve canlarıyla cihad ettikleri takdirde uzun bir zaman geçmeden Mekke'yi fethedeceklerinin müjdesi verilmekte (Zemahşerî, VI, 107), ayrıca âhiret mutluluğu vaad edilmektedir. Sûrenin son âyetinde hak dini yaymak için büyük güçlüklerle karşılaşan Hz. İsa ile havâriileri arasındaki mânevî bağ örnek gösterilerek müslümanların bütün imkân ve gayretleriyle Allah'ın dinine destek olmaları istenir (âyet: 10-14).

Resûl-i Ekrem'in, önceki üç ilâhî kitaba karşılık gelen sûreleri açıkladıktan sonra Saf sûresinin de içinde bulunduğu "mufassal" grubundakilerin Kur'an'ın kendisini üstün konuma getiren kısmı olduğunu belirttiği, Abdullah b. Mes'ûd'un mufas-

Saf sûresinin ilk âyetleri

